

СУТНІСТЬ АРТ-ТЕРАПІЇ: АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

У статті розглядається одна із важливих проблем – визначення дефініції «арт-терапія». На основі наявних у науковій літературі підходів виділено основні напрями до розуміння сутності арт-терапії у соціальній сфері та розглядаються методи, які до неї відносяться межах кожного із визначених підходів.

Ключові слова: арт-терапія, образотворче мистецтво, візуальний ряд мистецтв, мультимодальна арт-терапія

Постановка проблеми в загальному вигляді. Цілюючий вплив мистецтва, його можливості «зцілювати» душу людини, сприяти її розвитку, оптимізації внутрішніх ресурсів, корегувати поведінку, полегшувати адаптацію були описані за багато років до утвердження арт-терапії в межах професійної підготовки. Розвиток європейського суспільства на засадах демократії, визнання людини найвищою цінністю, орієнтація навчально-виховних систем на розвиток гармонійно та всебічно розвинутої особистості, сприяли активному поширенню використання мистецтва із терапевтичною метою не лише у психіатрії, але і в соціальній сфері, що спонукає науковців до активного вивчення питань, які стосуються даної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання використання арт-терапії у соціальній сфері привернуло увагу значної частини науковців. В Україні проблеми арт-терапії досліджують багато вчених-теоретиків та практиків: А. Бреусенко-Кузнєцов, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Газолишин, Н. Ещенко, О. Любарец, А. Старовойтов та ін. Особливості становлення та розвитку арт-терапії розглядалися у працях О. Копитіна, Л. Лебедевої, О. Медведєвої, О. Вознесенської. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва в соціальній сфері розглядали І. П'ятницька-Позднякова, О. Сорока, М. Кисельова, Н. Клименюк.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічної та психологічної літератури засвідчує, що науковці приділяють значну увагу питанням використання арт-терапії у соціальній сфері. Однак наявність різних підходів до визначення поняття «арт-терапія» вносять певну невизначеність у теорію та практику арт-терапії та створюють необхідність детального аналізу даного поняття.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – розглянути основні підходи до визначення поняття «арт-терапія» та на їх основі зробити висновок щодо доцільності їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки, незважаючи на значний період існування арт-терапевтичних методів закордоном та стрімкий їх розвиток на теренах нашої держави, існують розходження та певна невизначеність понять «арт-терапія» та «методи арт-терапії», існує необхідність розглянути зазначені поняття більш детально.

Щодо поняття «арт-терапія», у вітчизняній науковій літературі наявні різні підходи до трактування її сутності і відповідно основних форм мистецтва, які відносять до арт-терапії (табл. 1), що створює необхідність детального аналізу досліджуваного явища.

Таблиця 1

Погляди вчених щодо сутності поняття «арт-терапія»

№	Визначення сутності поняття «арт-терапія»	Учені, які підтримують таке визначення сутності поняття «арт-терапія»
1.	Арт-терапія як засіб, який дозволяє піклуватися про емоційний стан та психічне здоров'я людини, групи, колективу засобами художньої діяльності	О. Копитін, Г. Буряковський, Л. Гисневич, А. Захарова, Т. Зінкевич-Євстигнеева, Г. Назолоян, Р. Хайкін
2.	Арт-терапія як лікувальне застосування візуального ряду мистецтв: живопису, графіки, скульптури, дизайну та інших форм творчості, в яких візуальний канал комунікації відіграє провідну роль	Л. Лебедева, О. Бєлая, С. Брукер, О. Сорока
3.	Арт-терапія як лікувальне застосування різних форм і видів мистецтва (ізотерапії; бібліотерапії, імаготерапії; музикотерапії, вокало-терапії; кінезотерапії тощо)	К. Кейс, Т. Деллей, П. Джонс, М. Кисельова, М. Авраменко, І. Лубяницька, О. Медведєва, Н. Клименюк, О. Вознесенська

Відповідно до першого представленого підходу, арт-терапія розглядається як засіб, який дозволяє піклуватися про емоційний стан та психічне здоров'я людини, групи, колективу засобами художньої діяльності (О. Копитін, Г. Буряковський, Л. Гисневич А. Захарова, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Г. Назолоян, Р. Хайкін). Так, наприклад, О. Копитін, досліджуючи тенденції розвитку арт-терапії закордоном, розуміє під арт-терапією лікувальне застосування образотворчої творчості клієнта (пацієнта), що припускає взаємодію між автором художньої роботи, самою роботою і фахівцем [10, с. 7].

Представлений підхід є достатньо поширеним і пов'язаний із тим, що арт-терапія як «лікування» мистецтвом є назвою, яка, особливо в практичній діяльності фахівців, застосовується як назва всього напрямку арт-терапії, в якому використовуються різні форми мистецтва. Проте, англійське слово «art» – це одночасно мистецтво взагалі, і живопис, зокрема. Оскільки на перших етапах розвитку арт-терапії використовували лише зображувальне мистецтво (малюнки дітей, малюнки душевно хворих, малюнки учасників Другої світової війни тощо), часто науковці, які займаються вивченням закордонного досвіду на основі праць «піонерів» цієї сфери, під арт-терапією розуміють тільки вплив зображувального мистецтва.

Те, що арт-терапія, в першу чергу, взяла «на озброєння» психотерапевтичні можливості образотворчої діяльності, не є випадковим. Як не парадоксально це може показатися, але сучасна наукова арт-терапія, при безлічі зв'язків із різноманітними культурними феноменами, найближче стоїть, мабуть, до первісного, «примітивного» доісторичного мистецтва. Останнє, як і арт-терапія, засноване на спонтанному самовираженні і певною мірою ігнорує естетичні критерії в оцінці його результатів і «професіоналізм» автора [8, с. 43-44].

Аналіз арт-терапевтичної літератури свідчить про наявність ще одного підходу до розуміння сутності арт-терапії. Л. Лебедева, наголошує, що в англійських країнах «Art Therapy» розглядається також у контексті так званих пластичних мистецтв: живопису, графіки, скульптури, дизайну та інших форм творчості, в яких візуальний канал комунікації відіграє провідну роль [11, с. 14]. Тієї ж думки дотримується О. Бєлая, С. Брукер та О. Сорока, які вважають, що арт-терапія передбачає «лікування» візуальним рядом мистецтв: малюнком, ліпленням, фотографією, декоративно-прикладним мистецтвом, а всі інші види, такі як музична терапія, казко терапія, ігрова терапія можуть виступати як допоміжні арт-терапевтичні технології, оскільки вони логічно вписуються у спеціально розроблені корекційні та тренінгові арт-терапевтичні програми, де основну роль виконує арт-терапія (по суті образотворча терапія), а гра, казка, театр, танці і музика лише допомагають їй у цьому» [13, с. 2].

Однак підхід до розуміння арт-терапії як використання зображувального мистецтва або ж лише візуального ряду мистецтв, ймовірно, не є

цілком вичерпним і коректним, оскільки з поняттям «мистецтво» необґрунтовано ототожнюють лише один з його видів (живопис), або декілька (живопис, графіку, скульптуру, дизайн), тим самим обмежуючи розуміння суті терапії мистецтвом, а значить, мистецтва у загальному розумінні.

Наявність різних підходів до визначення форм мистецтва, які використовуються у арт-терапії можна пояснити і стрімким розвитком як арт-терапії, так і її методів і різними соціально-економічними умовами країн в яких відбувається становлення арт-терапії. У США, наприклад, музикотерапія виділилася в окремий напрямок професійної діяльності, який має власну систему підготовки та сертифікації, що стало поштовхом для її відокремлення від арт-терапії.

Наступний підхід ґрунтується на тому, що до арт-терапії відносять різні форми і види мистецтва. В Україні спостерігається тенденція до використання під час арт-терапевтичного заняття не якогось окремого виду мистецтва, а одразу декількох (прослухали казку і під відповідний музичний супровід намалювали свої почуття або ж програли її), що стимулює розвиток мультимодального підходу. Отже, з даних позицій, терапія мистецтвом використовує найрізноманітніші види творчої діяльності клієнтів, щоб допомогти їм у вирішенні проблем. Під поняттям мистецтва в даному випадку розуміється будь-яка творча діяльність людини: танець, музика, живопис, кіно, скульптура, архітектура та ін.

У сучасних англійських джерелах через неоднозначність підходів до визначення форм мистецтва, які входять до арт-терапії, все частіше зустрічається вживання таких словосполучень як «art-therapy» для позначення терапії із застосуванням візуального ряду мистецтв та «arts-therapies» або «art-therapies» як терапевтичного напрямку до якого входять музикотерапія, танцювальна терапія, голосотерапія, драма терапія, арт-терапія (візуальний ряд мистецтв) тощо. У вітчизняній науковій літературі даний підхід не знайшов відображення, що можна пояснити складністю перекладу (відсутність множини для терміну «мистецтво») та наявністю таких заміників як «методи арт-терапії», «види арт-терапії» та використанням поняття «арт-терапія» як загального напрямку.

Відповідно до тенденцій розвитку вітчизняного напрямку арт-терапевтичних знань, з урахуванням закордонного досвіду, ми дотримуємося підходу, представленого К. Кейсом, Т. Деллей, П. Джонсом, М. Кисельовою, М. Авраменко, І. Лубяницькою, Н. Клименюк, О. Вознесенською та іншими науковцями, які розглядають термін «арт-терапія», як загальне поняття, до складу якого входять: ізотерапія, музикотерапія, голосотерапія, ритмотерапія, казкотерапія, фототерапія та інші форми мистецтва.

Так, наприклад, у великому тлумачному словнику сучасної української мови, під поняттям арт-терапія розуміють метод лікування нервових і психічних захворювань засобами мистецтва та самовираження в мистецтві [4, с. 25]. К. Кейс та

Т. Деллей розуміють арт-терапію як використання різних засобів мистецтва, через які пацієнт може виразити і працювати з питаннями та проблемами, які привели його або її до терапії [1, с. 1].

На думку О. Боряк, арт-терапія – це «синтез кількох галузей наукового знання, що в терапевтичній та корекційній практиці застосовується як сукупність методик, які побудовані на використанні різноманітних видів мистецтва у своєрідній символічній формі та дозволяють з допомогою стимулювання креативних проявів ... здійснювати корекцію психосоматичних та психоемоційних порушень і відхилень в особистісному розвитку» [3]. За визначенням О. Титаренко арт-терапія – це способи та технології реабілітації осіб засобами мистецтва та художньої діяльності [14]. М. Киселева розглядає інший аспект арт-терапевтичної діяльності та зазначає, що арт-терапію слід розглядати як метод розвитку та зміни свідомих та несвідомих сторін психіки особистості за допомогою різних форм та видів мистецтва [9, с. 15]. Арт-терапія також розглядається як напрям, в якому творча діяльність використовується як засіб впливу на стан та самопізнання особистості [5, с. 70], а Ф. Джонс розглядає арт-терапію як терапевтичне використання творів мистецтва, в межах професійних відносин, з людьми, які мають хвороби, травми або проблеми в житті, і людьми, які шукають особистого розвитку [2, с. 18].

О. Медведева зазначає, що сутність арт-терапії полягає в терапевтичному та корекційному впливі мистецтва на суб'єкт і проявляється в реконструкції психотравмуючої ситуації за допомогою художньо-творчої діяльності, виведенні переживань, пов'язаних з нею, під зовнішню форму через продукт художньої діяльності, а також створенні нових позитивних переживань, народженні креативних потреб і способів їх задоволення. Водночас, О. Медведева зазначає, що в даний час арт-терапія в широкому розумінні включає в себе: ізотерапію (лікувальний вплив засобами образотворчого мистецтва: малюванням, ліпленням, декоративно-прикладним мистецтвом і т. д.); бібліотерапію (лікувальний вплив читанням);

імаготерапію (лікувальний вплив через образ, театралізацію); музикотерапію (лікувальний вплив через сприйняття музики); вокалотерапію (лікування співом); кінезітерапію (танцетерапія, хореотерапію, корекційну ритміку – лікувальний вплив рухами) тощо [12, с. 27].

Словосполучення «арт-терапія» в науково-педагогічній інтерпретації розуміється також як турбота про емоційне самопочуття та психологічне здоров'я особистості засобами художньої діяльності. Отже, основна мета арт-терапії в соціальній роботі полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання [7, с. 112].

Лікування арт-терапією розуміється як «соціально-психологічне лікування», зміна стереотипів поведінки та підвищення адаптаційних здібностей особистості засобами художньої діяльності [11, с. 12].

На думку С. Вознесенської, арт-терапія – це метод «зцілення» за допомогою творчого самовираження. Не терапія або лікування, а саме зцілення – досягнення цілісності [6, с. 20].

Відповідно до зазначених тлумачень, ми дійшли висновку, що під методами арт-терапії слід розуміти сукупність прийомів та операцій, які необхідно здійснити для зміни свідомих та несвідомих сторін психіки особистості, зміни стереотипів її поведінки, активізації внутрішніх ресурсів та підвищення адаптаційних здібностей за допомогою різних форм та видів мистецтва.

Висновки з даного дослідження. Отже, проведений нами аналіз дозволяє стверджувати, що підхід до розуміння арт-терапії як використання зображувального мистецтва або ж лише візуального ряду мистецтв не є цілком вичерпним і коректним, оскільки з поняттям «мистецтво» необґрунтовано ототожнюють лише один з його видів (живопис), або декілька (живопис, графіку, скульптуру, дизайн), тим самим обмежуючи розуміння суті мистецтва у загальному розумінні, а значить і терапії мистецтвом. Вважаємо доцільним розглядати арт-терапію в широкому розумінні, яка включає в себе такі методи як: ізотерапія, бібліотерапія, імаго терапія, музикотерапія, вокалотерапія, кінезітерапія тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Case, C. and Dalley, T. (1992) *The Handbook of Art Therapy*, London: Tavistock/Routledge.
2. Jones, P. (2005) *The Arts Therapies: A Revolution in Healthcare*, New York : Taylor and Francis e-Library.
3. Боряк О. В. Застосування терапії мистецтвом в логопедичній роботі з учнями початкових класів спеціальної школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znprk_sp/2009_12/80.pdf.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
5. Віщукаєва К. М. Умови підготовки майбутнього соціального педагога як суб'єкта професійної діяльності [Текст] // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (НДУ ім. М. Гоголя) / (за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко). – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2009. – № 6. – Частина 1. – С. 75–78.
6. Вознесенская Е. Л. Особенности и перспективы развития арт-терапии в Украине [Текст] / Е. Л. Вознесенская // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Вип. 95: Арт-педагогіка та арт-терапія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 108. – С. 19–24.
7. Испулова С. Н. Арт-терапия как метод социальной работы с детьми-сиротами [Текст] / С. Н. Испулова // Технологии психолого-социальной работы в условиях мегаполиса: материалы международной научно-практической конференции, Санкт-Петербург, 25-26 ноября 2010 г. – СПб. : СПбГИПСР, 2010. – С. 110–113.

8. Иванова В. Л. Арт-терапия: проблемы становления і розвитку // Збірник статей – Педагогічні науки. Випуск 108-95. – С. 43–46.
9. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе [Текст] / М. В. Киселева. – СПб. : Речь, 2007. – 336 с.
10. Копытин А. И. Арт-терапия — новые горизонты [Текст] / Под ред. А. И. Копытина. – М. : Когито-Центр, 2006. – 336 с.
11. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий [Текст] / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
12. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений [Текст] / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 248 с.
13. Сорока О. В. Характеристика музикотерапії як допоміжної арт-терапевтичної технології для робіт із молодшими школярами [Текст] // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 15. – С. 1–5.
14. Титаренко О. І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу // Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf.

Полторак Л. Ю.,
ЧГУ ім. Петра Могили, г. Николаев, Україна

СУЩНОСТЬ АРТ-ТЕРАПИИ: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

В статье рассматривается одна из важных проблем – определение понятия «арт-терапия». На основе существующих в научной литературе подходов выделены основные направления к определению сущности арт-терапии в социальной сфере и рассматриваются основные методы, относящиеся к арт-терапии, в рамках выделенных подходов.

Ключевые слова: арт-терапия, изобразительное искусство, визуальный ряд искусств, мультимодальная арт-терапия.

Poltorak L.,
Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

THE ESSENCE OF ART THERAPY: AN ANALYSIS OF CURRENT APPROACHES

The article «The essence of art therapy: an analysis of current approaches» reviews important question – the definition of «art therapy». Based on approaches available in scientific literature, article highlights main ways to understand the essence of art therapy in the social sector examines methods that belong to it within each of the identified approaches. According to first presented approach art-therapy is considered as a tool that allows to care about emotional and mental state of health of person, group, collective using artistic activity. For example, A. Kopytin, exploring trends of the art therapy abroad means that therapeutic application of art-therapy is customer's (patient's) artistic activity, that allows cooperation between author, the work itself and the specialist.

This approach is quite common and is associated with the fact that art therapy as a «cure» is the name of art, which, especially in the practice of professionals, is used as the name of the entire direction of art therapy, which uses various forms of art. However, the English word «art» – is both art in general and painting in particular. Since during early stages of art therapy development only graphic art was used (drawings of children, the mentally ill pictures, images, members of the Second World War, etc.), often talking about art therapy man means only the impact of figurative art.

Analysis of art therapy literature indicates that there is another approach to understanding the essence of art therapy. L. Lebedeva pointed out that in English-speaking countries «Art Therapy» is considered in the context of the so-called plastic arts: painting, drawing, sculpture, design and other forms of art, where the visual communication channel plays a leading role. O. Byelaya, S. Brooker and O. Soroka have same opinion, they believe that art therapy involves «treating» with a number of visual arts: drawing, modeling, photography, decorative art, and all other species, such as music therapy, fabulous therapy, play therapy, can act as secondary art therapeutic technologies as they logically fit into specially developed corrective training and art therapy program, where the leading role is art therapy (essentially expressive therapy) and the game, fairy tale, theater, dance and music only help it in its work.

There is a tendency in Ukraine to use not a separate art form during art therapy sessions, but several forms at once (at the appropriate musical accompaniment retold the tale heard before or played it) that stimulates the development of multi-modal approach. Thus, art therapy uses a variety of types of customer's creative activity to help them solve their problems. The term of art in this case refers to any creative human activity: dance, music, painting, film, sculpture, architecture and so on. Meanwhile, O. Medvedeva states that now art therapy includes: drawing therapy (therapeutic impact of the arts: drawing, modeling, arts and crafts, and so on), biblio therapy

(therapeutic effect from reading); theatre therapy (therapeutic effect through the image, theatricality); music therapy (therapeutic effect from music perception), sing therapy (treatment singing) and others.

Key words: *art therapy, fine arts, visual arts, multimodal art therapy.*

Рецензенти: **Бутенко В. Г.**, член-кореспондент НАПН України, д. пед. н., проф., завідувач кафедри педагогіки і психології ХНТУ;

Файчук О. Л., к. пед. н., ст. викл. кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки ЧДУ ім. Петра Могили.

© Полторак Л. Ю., 2014

Дата надходження статті до редколегії 31.10.2014 р.